

## РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ТА ЦІННОСТЕЙ ПРАВА ЄС У НАЦІОНАЛЬНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ ДЕРЖАВ-УЧАСНИЦЬ

**Вартовнік О.М.,**

*студентка другого (магістерського) рівня вищої освіти  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

### **Вартовнік О.М. Реалізація принципів та цінностей права ЄС у національних правових системах держав-учасниць**

У статті розглядаються цілі та процес формування Європейського Союзу як регіональної міждержавної організації. Наводиться загальна концепція цінностей Європейського Союзу у світлі Лісабонського договору. Аналізується роль і місце програмних нормативних документів ЄС – Хартії з основоположних прав та Європейської конвенції з прав людини у становленні основоположних цінностей союзу. Автором зазначається, що основою цінностей Європейського Союзу є саме комплекс основоположних прав людини.

Аналізується значення Копенгагенських критеріїв для спрощення реалізації державами цінностей ЄС. Копенгагенська декларація визначила три сектори вимог до держави, що прагне приєднатися до Співтовариства, – політичний сектор, вимоги, які стосуються утвердження та дотримання принципів демократії та верховенства права, економічний, сутність якого зводиться до вимоги гарантування державою забезпечення сталого економічного розвитку, створення вільного ринку та охорони чесної конкуренції. Третій блок вимог є суто процедурним і стосується обов'язку держави дотримуватись процедури вступу до ЄС.

Автором досліджено стан реалізації основоположних принципів Союзу у державах-засновницях на прикладі Федеративної Республіки Німеччини та Французької республіки, а також проблеми із реалізацією цінностей союзу у державах, які відносно нещодавно стали повноправними членами Європейського Співтовариства на прикладі Республіки Польща. Так, у Німеччині та Франції сьогодні доволі високий рівень імплементації та дотримання основних принципів Європейського Союзу, в той час, як у Польщі останнім часом із цим виникають певні проблеми. Так, за останні 7 років ця держава допустила порушення цінностей ЄС одразу у двох категоріях – у категорії особистісних та політичних прав. У 2020 році у Польській республіці було обмежено випадки легітимних абортів, чим було порушено право на цілісність особистості та її недоторканість, яке є одним із основних цінностей Європейського Союзу. У 2017 році проти Польщі Єврокомісією було подано позов до Європейського суду стосовно порушень останньою вимог Договору про ЄС щодо принципу незалежності суду.

**Ключові слова:** Європейський Союз, цінності Європейського Союзу, принципи ЄС, угода про Асоціацію з ЄС, ООН, Договір про ЄС.

### **Vartovnik O.M. Implementation of the principles and values of EU law in the national legal systems of the states parties**

The article considers the goals and process of formation of the European Union as a regional intergovernmental organization. The general concept of the values of the European Union in the light of the Lisbon Treaty is given. The role and place of the EU normative documents - the Charter of Fundamental Rights and the European Convention on Human Rights, in the formation of the fundamental values of the union are analyzed. The author notes that the basis of the values of the European Union is a set of fundamental human rights.

The significance of the Copenhagen criteria for promoting the implementation of EU values by the state is analyzed. The Copenhagen Declaration identifies three sectors of requirements for a country aspiring to join the Community: the political sector, which requires the establishment and observance of the principles of democracy and the rule of human rights, and the economic sector, which requires fair competition. The third set of requirements is purely procedural and concerns the state's obligation to adhere to the EU accession procedure.

The author examines the state of implementation of the fundamental principles of the Union in the founding states on the example of the Federal Republic of Germany and the French Republic, as well as the implementation of Union values in countries that have recently become full members of the European Community. Thus, in Germany and France today there is a fairly high level of implementation and compliance with the basic principles of the

European Union, while in Poland recently there are some problems with this. Thus, for the last 7 years, this state has violated the values of the EU in two categories at once - in the category of personal and political rights. In 2020, the number of legal grounds for abortion in the Republic of Poland was limited, violating the right to the integrity of the person and his or her inviolability, which is one of the core values of the European Union.

In 2017, the European Commission filed a lawsuit against Poland in the European Court of Justice for violating the requirements of the EU Treaty regarding the principle of judicial independence.

**Keywords:** European Union, values of the European Union, EU principles, Association Agreement with the European Union, United Nations Organization, Treaty on European Union.

**Постановка проблеми.** Попри показову стабільність і досконалий механізм реалізації та захисту цінностей ЄС на загальноєвропейському рівні у зв'язку із доволі об'ємним змістом цінностей Європейського Союзу на національному рівні держави не завжди можуть забезпечувати їх ефективне дотримання.

**Стан опрацювання досліджуваної проблематики.** Розробка проблематики ефективного дотримання цінностей права ЄС ведеться доволі давно, зокрема, у рамках даної роботи розглядалися праці В. Колісниченко, яка досліджувала процес становлення прав людини як основних цінностей ЄС у світлі Лісабонського договору, Ю. Милоненко досліджувала деякі аспекти процесу становлення ЄС як політико-правового утворення та сучасні тенденції дефіциту демократії в інституціях Співтовариства, Н. Амелеченко наголошує на значенні фундаментальних прав людини у змістовному наповненні цінностей ЄС. А. Шлапак наголошує на винятковій важливості захисного механізму цінностей Європейського Союзу, закріпленого у ст. 7 Договору про ЄС. Результати вищенаведених досліджень обумовлюють науковий інтерес до вивчення проблеми реалізації цінностей ЄС у національних правових системах держав-учасниць Співтовариства.

**Мета статті.** Метою даного дослідження є комплексний аналіз реалізації принципів та цінностей права ЄС у національних правових системах держав-учасниць на прикладі Франції, ФРН, Іспанії та Республіки Польща.

**Виклад основного матеріалу.** Друга світова війна стала кризою цивілізації минулого століття. Однак, саме завдяки їй відбулася ціннісна, державно-соціальна трансформація усіх країн світу. Після війни було задекларовано та уведено в дію новий світовий порядок, який ознаменувався утворенням одразу декількох міжнародних утворень, покликаних створювати регулятивний механізм світової взаємодії, до них, зокрема, належить Організація об'єднаних націй, Міжамериканський союз, Трансатлантичний військово-політичний союз (згодом НАТО) тощо.

ООН стала першою в історії всесвітньою організацією, метою якої було об'єднання сил для утвердження світового миру та безпеки, сприяння соціальному прогресу та покращення якості життя при більших свободах, забезпечення контролю за використанням сили, щоб вона використовувалася не інакше, аніж у загальних інтересах. Поставлено курс на використання міжнародного апарату для сприяння економічному розвитку усіх держав та народів [1].

Війна для держав Європейського материка стала просто нищівною. Жодна із країн Європи не змогла б самотужки відновити свій економічний стан. Така ситуація та суспільний занепад став поштовхом до консолідації. З метою відновлення промисловості та інфраструктури у 1951 році було створено «Союз вугілля та сталі». У результаті діяльності цього союзу було створено нову для Європи глобальну концепцію перерозподілу ресурсів. Окрім економічної стабілізації почалася активна суспільна трансформація ставлення до прав людини, у державах розгортаються дискусії щодо необхідності нормативного закріплення соціально-економічних прав. Єдність держав у питанні необхідності становлення соціально-економічних прав та модернізації економіки призвела до утворення Європейської економічної спільноти, метою якої було посилення міждержавних інтеграційних процесів в економічній сфері. Саме із цієї асоціації згодом постала унікальна політико-правова інституція – Європейський Союз.

У період з 1950 по 1990 роки відбувалося формування нової об'єднаної Європи, формувалися альтернативні союзи, окремі країни визначалися зі своїм політико-правовим статусом та ставленням до об'єднання великих країн Європейського континенту.

У 1992 році був підписаний Договір про ЄС (Маастрихтський договір), який закріпив положення про створення ЄС, а також встановив три основи його функціонування – економічну, політику безпеки та питання щодо внутрішніх справ, міждержавну взаємодію у сфері юстиції [2, с. 829].

Наступним важливим актом для становлення Європейського Союзу як інтегрованого об'єднання став Договір про функціонування ЄС (Лісабонський договір). Він відобразив принципи, основоположні засади функціонування ЄС, однак їх назва стала дещо іншою, тепер вони іменуються цінностями союзу.

Так, стаття 2 Лісабонського договору встановлює, що союз базується на цінностях поваги людської гідності, свободи, демократії, рівності, правової держави й дотримання прав людини, включаючи права осіб,

що належать до меншин. Дотримання цих засад є обов'язковим для держав-членів, що формують плюралістичне, толерантне, справедливе, гендерно-рівне Європейське суспільство [3, с. 181].

У загальній теорії права зазначається, що принципи – це загальні, керівні (основні, головні, відправні, вихідні теоретичні, загальні нормативно-керівні, спрямовуючі) положення [4, с. 42]. Тому ми можемо зазначити, що принципи зазвичай носять суто декларативний характер, і для того, аби вони фактично дотримувались, у національних правових системах розробляють відповідні правові механізми забезпечення реалізації задекларованих принципів. Щодо цього ЄС діяв за такою самою процедурою, деталізуючи зміст цінностей союзу, розробляючи механізми їх реалізації та захисту, а також встановлюючи відповідальність за їх порушення.

Процесуальне значення цінностей полягає в тому, що їх дотримання є обов'язковою умовою прийняття нових членів до Європейського союзу. Така умова визначена у статті 49 Договору про Європейський союз, відповідно до якої будь-яка європейська держава, яка поважає цінності, зазначені в статті 2, та віддана їх поширенню, може подати заявку на набуття членства у Союзі [5, с. 3]. Для тлумачення цієї вимоги Європейською Радою було прийнято Копенгагенську Декларацію, яка визначила три сектори вимог до держави що прагне приєднатися до Співтовариства – політичний сектор, вимоги у якому стосуються утвердження та дотримання принципів демократії та верховенства прав людини, економічний – сутність якого зводиться до вимоги гарантування державою забезпечення сталого економічного розвитку, створення вільного ринку та охорони чесної конкуренції. Третій блок вимог є суто процедурним і стосується обов'язку держави дотримуватись процедури вступу до ЄС.

Н. Амелченко зазначає, що ядром європейських цінностей виступають права і свободи кожного індивіда та рівність всіх перед законом, що складають базис фундаментальних прав. Розкриття цінностей Європейського Союзу у матеріальному аспекті відбулося у Європейській конвенції з прав і основоположних свобод людини та Хартії фундаментальних прав Європейського Союзу (далі – Хартія), де проголошуються права на життя, приватну власність та свої переконання (свобода совісті) як універсальні права всіх людей, незалежно від їхнього походження, раси, статі, гендерних відмінностей, національності, мови і культури, соціального статусу і майнового стану, політичних або релігійних поглядів. Право на життя в цих документах постає як частина прав на людську гідність, а повага до людської гідності включає не тільки заборону фізичного знищення людини, але й тортур і приниження людини, рабства та примусової праці, а також заборону торгівлі людьми. При цьому до права на життя в Хартії додається заборона на смертну кару та страту. Революційним нововведенням до цих фундаментальних прав у Хартії є проголошення права на цілісність особистості та її недоторканість [6, с.16].

Фундаментальні права знайшли своє відображення в основних законах держав-членів. Приміром, Німеччина у Преамбулі Конституції закріпила своє прагнення бути повноправним членом об'єднаної Європи, і на виконання цього прагнення у першому ж розділі було встановлено гарантований державою каталог прав людини. Так, у 1 статті Основного закону ФРН встановлено: «Людська гідність є абсолютною та недоторканною. Поважати і захищати її - обов'язок будь-якої державної влади. Німецький народ в силу цього визнає непорушні і невідчужувані права людини як основу всякого людського співтовариства, миру і справедливості у світі. Основні права обов'язкові для законодавчої, виконавчої влади і правосуддя як право прямої дії, що не підлягає обмежувальному тлумаченню» [7].

Однак, не усі держави забезпечують реальне дотримання групи фундаментальних прав людини. Так, наприклад, у Польщі у 22 жовтня 2020 року Конституційний Суд Польщі прийняв рішення, яким ще більше обмежив перелік ситуацій, у яких жінки можуть легально зробити аборт. Суд ухвалив рішення, за яким аборти через захворювання чи нежиттєздатність ембріону вважаються неконституційними. Такий підхід до цього питання викликав обурення у польському суспільстві та у важливих інституціях об'єднаної Європи. Зокрема Комісар Ради Європи з прав людини Дуня Міятович зазначила, що рішення Конституційного суду означає підпільні або закордонні аборти для тих, хто може це собі дозволити, і навіть серйозніші випробування для решти [12].

У аспекті дослідження зазначеної теми варто зупинитися також на тому, що право на розпорядження власним тілом є складовою права на цілісність особистості та її недоторканність, яке є одним із основних цінностей Союзу. До того ж Хартія забороняє практики, направлені на використання людського тіла та його частин для отримання прибутку, а також містить заборону репродуктивного клонування людини [13]. Тому, на нашу думку, такий наступ на права людини цілком може стати причиною для ініціації тимчасового призупинення членства Польщі у ЄС.

Наступною важливою складовою цінностей Європейського співтовариства є політичні та економічні права, до яких належать право на справедливий суд, заборона покарання без судочинства, право на ефек-

тивний юридичний захист, право на повагу до приватного і сімейного життя (захист приватного житла та кореспонденції), право на шлюб, право на свободу об'єднання, свобода думки і висловлювань, право обирати і бути обраним, право на зібрання і мітинги тощо. Цю групу прав можна віднести до функціональних прав людини оскільки саме вони забезпечують внутрішньодержавний та Союзний інституційні механізми реалізації і захисту фундаментальних прав особи.

Практична реалізація принципів даної категорії характеризується об'ємністю та динамічністю. Зазвичай держави закріплюють функціональні принципи у Конституціях, визначаючи основоположні засади діяльності суду, адвокатури, прокуратури, органів державної влади. Втім, у профільних законах функціональні цінності деталізуються – встановлюються вимоги до осіб, що претендують на посаду судді, адвоката, прокурора чи працівника сфери державного управління. Так, наприклад, у Конституційному законі Французької республіки встановлено, що суд має лишатися незалежним для того, аби гарантувати дотримання прав і свобод закріплених у Загальній декларації прав людини та ЄКПЛ.

Для дотримання принципу суддівської незалежності у Франції діє абсолютно автономна система відбору - кандидат на суддівську посаду повинен успішно закінчити Національну школу магістратів (28 місяців). До кандидата пред'являються серйозні вимоги: 1) наявність вищої юридичної освіти; 2) перебування у французькому громадянстві не менше 5 років; 3) володіння повним обсягом цивільних прав; 4) бездоганна репутація; 5) наявність військового обов'язку; 6) відсутність захворювань, що перешкоджають виконанню суддівських обов'язків; 7) для осіб, що вступають за конкурсом (або за направленням від суду, міністерства юстиції і т.д.) – граничний вік 27 років [14].

До того ж у Франції так само, як у Німеччині та Іспанії, у Кримінально-процесуальних законах закріплений принцип суддівського імунітету, який є органічною складовою принципу незалежності судової влади.

У Німеччині судоустрій визначається Основним законом, Законом про судоустрій від 27 січня 1877 року в редакції від 9 травня 1975 року, Законом про адміністративні суди, Законом про фінансові суди, Законом про суди з соціальних питань, Законом про суди з трудових питань. 22 грудня 1999 р. був прийнятий закон про зміцнення незалежності суддів і судів.

Конституцією ФРН судді визнані незалежними і такими, що підкоряються лише закону (ст. 97 Конституції). Вони призначаються на свої посади довічно і без їх згоди не можуть бути переведені в інший суд або відправлені у відставку, крім як по рішенням суду. Судові чиновники, які не мають юридичної освіти, проходять спеціалізоване навчання, що включає курс теорії та права, вони є державними службовцями, хоча і не мають конституційних привілеїв, наданих суддям [7].

У той же час не усі держави можуть забезпечити дотримання принципу незалежності судової системи. Так, у 2017 році проти Польщі Єврокомісією було подано позов до Європейського суду стосовно порушень останньою вимог Договору про ЄС щодо принципу незалежності суду. Ухвалений Сеймом Польщі Закон про Верховний Суд зменшив віковий ценз виходу суддів Верховного Суду на пенсію з 70 до 65 років. Така ситуація призвела до гальмування діяльності судової системи, оскільки значна кількість суддів Верховного Суду була вимушена піти у відставку. Така ситуація була визнана Єврокомісією, як така, що підриває принцип незалежності національної судової системи і є абсолютно неприпустимою для члена Європейського Співтовариства.

Важливо окремо зупинитися на тому, що відсутність незалежності свідчить про відсутність поваги до прав громадян і до судової системи загалом, яка є невід'ємною передумовою впевненості суспільства в судах і, в більш широкому сенсі, верховенства права. Відповідно до п. 1.1 Європейської хартії статусу суддів, «статус суддів означає забезпечення компетентності, незалежності і неупередженості, яких будь-яка людина законно очікує від судових органів і від кожного судді, якому довірено захист її прав. Він відкидає будь-яке положення і будь-яку процедуру, які можуть похитнути довіру до цієї компетентності, незалежності і неупередженості» [8].

При аналізі константи права на справедливий суд, гарантованого Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, можна резюмувати, що незалежність, як принцип, стосується всієї судової системи чи статусу суддів у державі, їх взаємодії з іншими органами. Принцип неупередженості передбачає акцент на конкретній справі, що «зазвичай виявляється в світлі обставин конкретної справи, тобто *prima facie*» [9]. Проте на сьогодні досить важко провести чітку межу між принципами, оскільки порушення одного тягне, відповідно, порушення іншого.

Як пракилад, правовими механізми забезпечення цього принципу є можливість відводу або самовідводу судді. Але можна прослідкувати у контексті позицій Європейського суду з прав людини, що дія такого механізму може спричинити суперечливу ситуацію з доступом до суду як до установи. Це проявляється у тому випадку, коли всі судді підлягають самовідводу, наприклад, через конфлікт інтересів при вирішенні



справи, і справа не може бути передана до іншого суду. Так, за наявності таких обставин справа продовжують розглядати згідно з принципом «якщо всі судді суду заінтересовані, то вважається, що ніхто із них не є заінтересований», щоб не відмовити у доступі до суду, нівелюючи суть останнього. Щодо цього категорично висловлювався ЄСПЛ, зазначаючи, що права можуть бути обмежені, але лише таким способом та до такої міри, що не порушують зміст цих прав (Philis v. Greece (Філіс), § 59; De Geouffre de la Pradelle v. France (Де Жуфр де ла Прадель проти Франції), § 28, і Stanev v. Bulgaria (Станев проти Болгарії) [ВП], § 229). А право на доступ до суду не є абсолютним і може бути обмежено рішеннями суду (Golder v. the United Kingdom, § 38; Stanev v. Bulgaria (Станев проти Болгарії) [ВП], §§ 230).

Тобто суддя не може бути відсторонений від участі у розгляді справи в тому випадку, коли жодний інший суд не може бути призначений для розгляду даної справи або через терміновий характер справи, коли зволікання в її вирішенні може призвести до серйозної судової помилки.

Втім, надзвичайні обставини можуть вимагати відступлення від принципу, викладеного вище. Концепція необхідності дає можливість судді, який у будь-якому іншому випадку був би відсторонений, розглядати справу та виносити рішення в ній, оскільки в протилежному випадку це може призвести до відмови у правосудді. Така необхідність може виникнути в разі відсутності іншого судді, якого не відсторонено аналогічним чином від участі в судовому провадженні, якщо відтермінування судового процесу чи неналежний судовий розгляд призведе до серйозних труднощів або ж якщо неможливо призначити суд для розгляду справи й винесення рішення в ній через відсутність відповідного судді. Звичайно, така необхідність з'являється рідко і в окремих випадках. Однак подібна ситуація може час від часу виникати в судах останньої інстанції, де працює обмежена кількість суддів, на які покладено важливі конституційні та апеляційні функції, які не підлягають делегуванню іншим суддям [10].

Інституційний доступ абсолютний, неупередженість «поступається» йому і тому, на перший погляд, є неабсолютним стандартом, але так можна стверджувати з певною обережністю та із зауваженнями, адже в деяких випадках неупередженість декларується ЄСПЛ як пріоритетна цінність правосуддя у тому випадку, зокрема, коли будь-який суддя, упереджений чи ні, вирішив би справу тільки єдинозначним чином і факт заінтересованості не відіграв би визначальної ролі, все ж таки не можна нівелювати гарантію неупередженості як складову стандарту «суд, встановлений законом» (справа «Шкрля проти Хорватії» (№ 32953/13))

Цікавою є і позиція про пріоритет присяги судді над певними загальними уявленнями, прийнятними у суспільстві, щодо бачення заінтересованості або конфлікту інтересів, і над певними іншими соціальними обов'язками та зобов'язаннями [11].

У аспекті зазначеної теми не можна не сказати про полісистемний принцип, що належить до фундаментальних принципів ЄС, – право на самовизначення, яке сьогодні активно відстоюється Каталонією.

**Висновки.** Аналізуючи все вищенаведене, можна зробити висновок про те, що цінності Союзу є основним стрижнем, що забезпечує його існування, а також органічний, системний розвиток його членів. Дотримання принципів Союзу є основною вимогою до членства у ЄС, і це є цілком справедливим з огляду на те, що реалізація принципів Європейського Союзу забезпечує єдність у формуванні основних підходів держав до забезпечення реалізації і захисту прав людини.

Водночас, практика показує що у процесі державотворення іноді держави все ж порушують цінності Союзу і своїми діями легітимізують власний вихід із ЄС.

### Список використаних джерел:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй. Відомості Верховної Ради. 1945. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_010#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text) (дата звернення: 21.04.2021)
2. Милоненко Ю. В. Дефіцит демократії як ознака неефективності функціонування ЄС. Порівняльно-Аналітичне Право. 2020. №4. С. 826–831.
3. Колесніченко В. В. Принципи права Європейського Союзу у світлі Лісабонського договору. Актуальні проблеми політики : збірник наукових праць ОНЮА, Південноукраїнський центр гендерних проблем. Одеса, 2009. Вип. 36. 181-187с
4. Старчук О. В. Щодо поняття принципів права. Теорія та історія держави і права. Філософія права. 2012. С. 40–43.
5. Шлапак А. В. Механізм застосування та значення статті 7 Договору про Європейський Союз. Інтернаука. 2019. С. 1–10.
6. Амельченко Н. В. Цінності об'єднаної Європи. Київ: Лабораторія законодавчих ініціатив, 2013. С. 45.
7. Основной закон Федеративной Республики Германия. Правовая библиотека legalns.com. 2019. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/germany.pdf> (дата звернення: 21.04.2021)

8. Європейська хартія «Про статус суддів» від 10 червня 1998 р. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: [http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994\\_236](http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_236) (дата звернення: 21.04.2021)
9. Case of «Salaman v United Kingdom», decision of European Court of Human Rights of 15 June 2000. URL: <http://en.datocapital.com/uk/executives/Clement-Salaman.html> (Last accessed: 21.04.2021)
10. Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів: Управління ООН з наркотиків та злочинності, вересень 2007 р. URL: <http://rsu.gov.ua/uploads/article/komentaribangalorski-9818bfbb11.pdf> (дата звернення: 21.04.2021)
11. Case of «Salaman v United Kingdom», decision of European Court of Human Rights of 15 June 2000. URL: <http://en.datocapital.com/uk/executives/Clement-Salaman.html> (дата звернення: 21.04.2021)
12. Miyatovich D. A sad day for Womens Rights. 2020. URL: <https://twitter.com/CommissionerHR/status/1319273573240893452> (Last accessed: 21.04.2021).
13. Хартія фундаментальних прав Європейського Союзу (Розділ I, Статті 2,3,4). Charter of Fundamental Rights of the European Union. URL: <http://eur-lex.europa.eu/lexUriSev> (дата звернення: 21.04.2021)
14. Митко Я. С. Етичні вимоги до кандидатів на посаду судді в зарубіжних країнах. Національний університет державної податкової служби України. 2009. URL: <http://surl.li/rneb> (дата звернення: 21.04.2021)